

STRESZCZENIE

Peryferie (do) (siebie) (prze)pisują: tłumaczenie w kontekście meksykańskim, polskim i *chicano*

Przedmiotem niniejszej monografii jest charakterystyka kilku złożonych sytuacji kulturowych, w których analizowany korpus badawczy powstał i był (prze)pisywany (Lefevere 1992), tj. transkrybowany, redagowany, tłumaczony, publikowany w formie antologii i poddawany krytyce literackiej oraz opracowaniom naukowym. Celem pracy było przeanalizowanie tych operacji z punktu widzenia podstawowych założeń teoretycznych i metodologii Szkoły Manipulacji, teorii polisystemowej i studiów postkolonialnych. Analiza obejmowała językową i gatunkową hybrydyczność tekstów, ideologiczność i (po)graniczność kontekstu ich powstania oraz tematykę i formę będące nośnikami konkretnych idei.

Pierwszą część analizowanych tekstów stanowiła encyklopedia kultury Nahuia *Historia general de las cosas de la Nueva España*, napisana w XVI wieku w Nowej Hiszpanii (Meksyk) przez hiszpańskiego franciszkanina Bernardina de Sahagúna i przy udziale trójjęzycznych studentów Kolegium Santa Cruz w Tlatelolco. Tradycyjnie encyklopedia ta uważana jest za dzieło etnologiczne, powstałe z wykorzystaniem metody pracy terenowej opartej na zbieraniu danych za pomocą kwestionariuszy i pytań od informatorów, którymi byli Indianie Nahua (Aztekowie), i na transkrypcji w języku nahuatl ich ustnych wypowiedzi. Niemniej, w ciągu ostatnich lat dzieło Sahagúna zaczęło być przedstawiane jako hiszpańska (chrześcijańska, biała i europejska) oraz metyska interpretacja kultury Nahuia, a nie bezpośrednio świadectwo samych Indian na temat ich kultury. Sahagún stał się redaktorem anonimowej, wieloautorskiej encyklopedii, spisanej głównie w nahuatl, a następnie przetłumaczonej na hiszpański. Podkreśla się wreszcie ideologiczny i kontrowersyjny charakter tekstu pomyślanego przez samego Sahagúna jako narzędzie skutecznej ewangelizacji, czyli *de facto* wykorzenienia religii Azteków. Dodatkowo w paradoks obraca się dwudziestowieczna nacjonalistyczna wizja „etnograficznej misji ocalenia” kultury, którą zamierzano niszczyć systemowo.

Okazało się, że polskie wersje encyklopedii to edycje zróżnicowane pod względem selekcji fragmentów tekstu, to także różna konfiguracja języków wyjściowych oraz odmienny format tekstu docelowego: przekład komentowany Księgi XII z obszernym komentarzem na temat kultury Azteków (1959), przekład dwóch wieloautorskich antologii uwypuklających temat podboju imperium Azteków (1967) i opisujących różne kul-

tury Nowego Świata (1988), oraz publikacja naukowa zawierająca przekład Ksiąg I, II i III, ukierunkowana na przedstawienie religii Azteków (2007). Wszystkim wydaniom towarzyszyły także różnorodne parateksty. W rezultacie mamy obecnie do czynienia z czterema projektami wydawniczymi, zrealizowanymi w latach 1959-2007, spośród których większość uwypukla kwestie ideologiczne: podbój Azteków widziany z ich perspektywy (1959 i 1967), meksykański nacjonalizm (1967) i religię Azteków z góry skazaną na akulturację w wyniku kolonizacji (2007).

Druga część korpusu tekstowego objęła epistolarną twórczość polskiego pisarza emigracyjnego Andrzeja Bobkowskiego. Mieszkając w latach 1948-1962 w Gwatemali, autor prowadził korespondencję z licznymi polskimi intelektualistami, m.in. Jerzym Giedroyciem i Jerzym Turowiczem, jak i z członkami rodziny, np. matką Stanisławą i stryjem Aleksandrem, a także przyjaciółmi. W większości tych wielotematycznych i heterogenicznych listów Bobkowski (prze)pisywał gwatemalską rzeczywistość według pewnych kryteriów. Analiza przeprowadzona pod kątem dyskursu nadawcy, jego postawy wobec mieszkańców Gwatemali i kreowania jej obrazu w oczach adresatów wykazała stosowanie subiektywnych filtrów kulturowych, tj. europejskiego, etnocentrycznego, rasowego i literackiego. Szczególnie silny okazał się filtr etnocentryczny i rasowy. Analiza towarzyszących paratekstów będących opracowaniami krytycznymi i naukowymi odsłoniła, jak dalece oceny, przekonania i postawy Bobkowskiego były i nadal są bezkrytycznie przyjmowane przez autorów wspomnianych paratekstów traktujących pisarza jako „znawcę” Gwatemali. Co istotne, treść oraz forma listów nabiera obecnie jeszcze większej wagi w kontekście rosnącej popularności pisarza i zachwyty krytyków nad jego twórczością epistolarną.

Trzecia część korpusu to hiszpańsko-angielska proza współczesnych pisarek Glorii Anzaldú i Margarity Coty-Cárdenas reprezentujących literaturę *Chicano*, tworzoną przez potomków imigrantów meksykańskich żyjących w USA. Hybrydyczna tożsamość językowa i kulturowa tych autorek sprawiła, że tworzyły one literaturę odzwierciedlającą ich specyficzny „stan graniczny” zawieszenia między dwiema kulturami. Pytanie, czy pełnią one rolę tłumaczek kulturowych swojej własnej tożsamości, stanowiło punkt wyjścia do analizy zabiegów dyskursywnych i językowych w eseistyczno-poetyckim tekście *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza* Anzaldú (napisanym zasadniczo po angielsku) i w noweli *Puppet* Coty-Cárdenas (napisanej zasadniczo po hiszpańsku). Dodatkowo analizie poddany został przekład noweli *Puppet* na język angielski. W rezultacie strategię językowo-dyskursywną obu autorek potwierdziły, że są one podmiotami permanentnie tłumaczącymi, co wyraża się w użyciu szerokiej gamy procedur, m.in. *codeswitchingu*, zestawionych ze sobą tłumaczeń dosłownych i wolnych oraz transferu jednostek nietłumaczonych.

Analiza powyższych kontekstów peryferyjnych usytuowała rozważania o kulturze i przekładzie w tzw. „trzeciej przestrzeni” (Bhabha 2010), gdzie przecinają się języki i gatunki tekstowe, tworząc formy hybrydyczne. Złożoność procesów (prze)pisywania w tych kontekstach ukazała trudność w zastosowaniu tradycyjnych pojęć przekładowości i uwypukliła dynamikę sposobów czytania i interpretowania tekstów hybrydycznych.